

КАТАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ

© 2017 ЛОЗИНСЬКИЙ Д. Л., КУЧЕР С. В.

УДК 338

Лозинський Д. Л., Кучер С. В. Катализ економічних реформ в Україні в контексті протидії гібридній війні

У статті окреслено проблемні питання ключових економічних та соціальних перетворень у країні (в частині митної, монетарної, земельної, медичної, бухгалтерської, а також фіскальної реформ). Запропоновано власне бачення підходів до комплексного реформування національної економіки в контурі протистояння негативним проявам гібридній війні. Наведено аргументи щодо важливості впровадження інструменту «зелена картка для ведення бізнесу» в Україні. Обґрунтовано позитивний ефект від імплементації запропонованих положень на умови ведення бізнесу, інвестиційний клімат і купівельну спроможність населення, що забезпечить зростання індексу щастя країни та посилить імунітет від пропаганди агресора.

Ключові слова: протидія гібридній війні, адміністрування податків, фіскальна політика, монетарна політика, митна політика, економічні реформи, «зелена картка для ведення бізнесу».

Рис.: 1. Бібл.: 12.

Лозинський Дмитро Леонідович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет (вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

Кучер Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Житомирський державний технологічний університет (вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: kuchersvetlana@ukr.net

УДК 338

UDC 338

Лозинский Д. Л., Кучер С. В. Катализ экономических реформ в Украине в контексте противодействия гибридной войне

В статье обозначены проблемные вопросы ключевых экономических и социальных преобразований в стране (в части таможенной, монетарной, земельной, медицинской, бухгалтерской, а также фискальной реформ). Предложено собственное видение подходов к комплексному реформированию национальной экономики в контуре противостояния негативным проявлениям гибридной войны. Приведены аргументы о важности внедрения инструмента «зеленая карточка для ведения бизнеса» в Украине. Обоснован положительный эффект от имплементации предложенных положений на условия ведения бизнеса, инвестиционный климат и покупательную способность населения, что обеспечит рост индекса счастья страны и усилит иммунитет от пропаганды агрессора.

Ключевые слова: противодействие гибридной войне, администрирование налогов, фискальная политика, монетарная политика, таможенная политика, экономические реформы, «зеленая карточка для ведения бизнеса».

Рис.: 1. Библ.: 12.

Лозинский Дмитрий Леонидович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Житомирский государственный технологический университет (ул. Чудновская, 103, Житомир, 10005, Украина)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

Кучер Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Житомирский государственный технологический университет (ул. Чудновская, 103, Житомир, 10005, Украина)

E-mail: kuchersvetlana@ukr.net

Lozynskiy D. L., Kucher S. V. The Catalysis of Economic Reforms in Ukraine in the Context of Counteraction to Hybrid War

The article indicates problematic issues of the key economic and social changes in the country (in terms of customs, monetary, land, medical, accounting, as well as fiscal reforms). The authors' own vision of approaches to complex reforming of the national economy in the contour of confrontation with negative manifestations of hybrid war has been offered. The arguments about the importance of implementing the instrument of «green card for doing business» in Ukraine have been provided. The article substantiates the positive impact of implementation of the proposed provisions on the conditions of doing business, investment climate and purchasing power of the population, which will ensure the growing of the country's happiness index and improving immunity from the aggressor's propaganda.

Keywords: counteraction to hybrid war, tax administration, fiscal policy, monetary policy, customs policy, economic reforms, «green card for doing business».

Fig.: 1. Bibl.: 12.

Lozynskiy Dmytro L. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (103 Chudnivska Str., Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: dima2005ua@ukr.net

Kucher Svitlana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (103 Chudnivska Str., Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: kuchersvetlana@ukr.net

Про проходженню більше трьох років після Євромайдану сподівання на стрімкі та реальні економічні реформи в Україні, на жаль, так і не виправдалися. Справжнім проявом вшанування пам'яті героїв Небесної Сотні та інших Небесних Тисяч, які загинули у війні на сході країни, має стати побудова держави за принципами ідеалу, за який вони віддали життя.

Розуміємо, що після перемоги Революції Гідності країна-агресор зробила все можливе, щоб загальмувати позитивні зрушення в Україні та звести нанівець всі її надбання (зокрема, через анексію АР Крим, штучний конфлікт на Сході та активізацію інструментів гібрид-

ної війни). У протилежному випадку наочний приклад України міг би стати загрозливим для авторитарного режиму, оскільки показав би, що відстоювання своїх інтересів народом, його немовчання у відповідь на економічні злочини влади та несприйняття помилкового геополітичного курсу є немарними.

Попри це, гібридна війна проти України не може бути виправданням гальмування реформ і неефективності соціально-економічної політики. Навпаки ж, ми маємо усвідомлювати, що саме реальні реформи і мають стати результативною відповіддю на гібридну війну.

Для вирішення поставленого завдання були проаналізовані публікації, що присвячені проблемам реформування економіки та протидії гібридній війні, зокрема зазначені проблемні питання піднімають у своїх дослідженнях такі зарубіжні та вітчизняні автори: Margaret S. Bond [8], Russell W. Glenn [9], Frank G. Hoffman [10], David Kilcullen [12], В. Артюх [1], В. Горбулін [11], О. Курбан [5], А. Новак [2], В. Пинзеник [3], Ю. Радковець [4], М. Табахарнюк [6], Л. Чекаленко [7] та інші. Не применшуючи надбання зазначених авторів, вважаємо, що велика кількість проблемних питань у цій сфері залишаються досі не вирішеними.

Мета статті полягає в розробці та обґрунтуванні альтернативного шляху реформування національної економіки з метою ефективнішої протидії гібридній війні та її негативним наслідкам.

Поряд зі стрибком у науково-технічному прогресі, на жаль, паралельно відбувається й еволюція методів ведення сучасних війн. Україна відчула на собі останні віяння у цій сфері внаслідок зовнішньої агресії, яка має за мету не дати можливість нашій країні вирватися з економічного занепаду.

Розуміючи, що найліпшим підживленням для підґрунтя сепаратистських настроїв є незадоволене своїм життям населення, агресор активно продовжує цьому сприяти. Виходячи із зазначеного, найефективнішим способом протидії гібридній війні та реінтеграції окупованих територій є реальний прогрес у втіленні економічних реформ в Україні. Такий прогрес можливий лише в контурі суттєвого спрощення умов для ведення бізнесу та трансформації соціальної політики держави.

Далі визначимо ключові сфери (рис. 1), що, на нашу думку, потребують першочергового реформування, а також окреслимо наше власне бачення щодо конкретних кроків на цьому шляху.

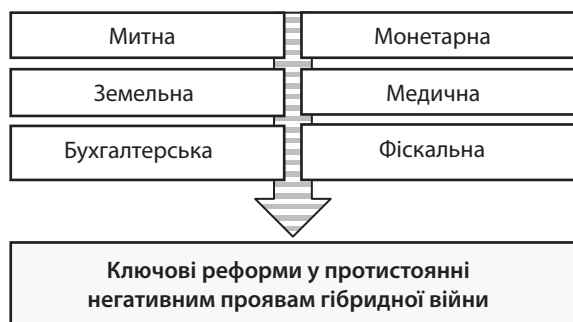

Рис. 1. Сфери першочергового реформування в Україні

З кінця 1990-х років в Україні була запроваджена торговельно протекціоністська політика (яка, перш за все, проявлялася не через високі мита, а через ПДВ та «космічний» акцизний збір на імпортовані товари). Усе це здійснювалося під, здавалося б, правильним гаслом: «необхідно захистити національного виробника». Але що це дало станом на 2017 рік? Чи став наш виробник за ці 20 років конкурентоздатним, чи наблизився до асортименту та до якості продукції сусіднього ЄС? На жаль, у своїй більшості – ні.

І тут виникає закономірне запитання: чому цього не вдалося досягти за ці десятки років, адже в Україні весь цей час оплата праці (що є однією з основних складових собівартості) була в рази меншою, ніж в ЄС? На нашу думку, відповідь на це запитання полягає в тому, що більшість вітчизняних виробників (передусім, тут йде мова про великі корпорації) цю сприятливу ситуацію по захисту від зовнішніх конкурентів використовували лише для того, щоб збирати «вершки» у вигляді надприбутків, які потім не інвестували в достатній мірі для покращення власної продукції. Бо для чого витратитися на кардинальне переобладнання, якщо можна і тут, в Україні, продавати свою морально відсталу продукцію, адже її і так будуть купляти, бо немає в достатній кількості зарубіжних конкурентів у ціновому сегменті? Малі та середні підприємства переважно виявилися більш далекоглядними в цій ситуації та були б готові до конкуренції на світовому ринку значно більшою мірою, якби не суттєві інституційні бар'єри з боку держави.

Виходячи з цього, необхідно переглянути національну митну політику, зокрема відмовитися від захмарних акцизів при імпорті товарів, залишивши лише 20% ПДВ (без жодних інших додаткових митних платежів). Притік дешевих та якісних товарів, безперечно, стане шоковою терапією для недобросовісних представників великого корпоративного бізнесу і змусить їх все ж таки більшою мірою вкладати надприбутки в розвиток виробничих технологій (щоб зрештою виготовляти конкурентоспроможну продукцію на світовій арені), а малий та середній бізнес отримає дешевшу імпортовану сировину та обладнання (щоб швидшими темпами перейти на виробництво продукції вищого рівня обробки). У результаті отримаємо продукцію, що дійсно затребувана для експорту, а збільшення експорту автоматично забезпечить збільшення надходжень валютної виручки в країну та стабілізацію курсу національної одиниці.

Сьогодні необхідно відмовитися від політики псевдозахисту національного виробника, а перейти на курс максимальної ліквідації бюрократії та озброїти цього виробника посиленою, простою і зрозумілою системою оподаткування (фіскальна політика має передбачати менше податкового тиску на населення та малий бізнес, щоб стимулювати їх купівельну спроможність, та поетапне підвищення ставки податку на прибуток для великих корпорацій).

У контексті стабілізації курсу гривні НБУ має ретельніше здійснювати контроль за наданим рефінансуванням, аби рано чи пізно ця видана грошова маса не опинялася на валютному ринку та не брала участі у валютних спекуляціях (що вже не раз спричиняло штучний стрибок вартості долара). Мінімізувавши спекулятивний та інфляційний фактори, НБУ зможе частіше знижувати рівень облікової ставки, таким чином впливаючи на здешевлення вартості позик на національному ринку кредитування.

Що ж до зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, то, вважаємо, що з цим питанням ми критично запізнюємося. Реформи в цій сфері необхідно було завершити ще в 90-х роках ХХ століття. Існування мораторію весь цей час фактично не

виключало передавання права власності на землю через різноманітні схеми, і водночас не було відкритого ринку землі, на якому могла б сформуватися реальна, а не занижена ціна. Таким чином, мораторій призвів до того, що земля таки продавалася за низькою ціною на чорному ринку, але одночасно і не була товаром, який фермер зміг би віддати під заставу в банк, аби отримати кредитні гроші на розвиток власного господарства.

У кінцевому підсумку переважно успішними фермерськими господарствами стали саме великі агрохолдинги, які відносно дешево орендували посівні площі та отримують найбільше дотацій з бюджету, адже, як не парадоксально, в Україні на законодавчому рівні встановлений принцип: чим більше виготовляєш сільськогосподарської продукції, тим більше й отримуєш дотацій.

Аби убезпечити себе від можливих негативних наслідків, перед зняттям мораторію необхідно було зробити «податкові канікули» щонайменше на 3 роки для фермерського бізнесу, а також залишити з усіх митних платежів на сільськогосподарську техніку та посівні матеріали лише 20% ПДВ. Таким чином, це б спонукало людей, які мешкають у сільській місцевості, залишатися в селі та відкривати там власний бізнес, а не продавати чи віддавати в оренду за безцінь свою землю.

Додатковим гарантом безпеки в цьому питанні мало стати створення Державного земельного банку, який би пропонував викупити землю у громадян за ціною, не нижчою за певний фіксований мінімум. Аби вирішити проблему дефіциту коштів у такому банку, механізм викупу міг би здійснюватися через довгострокові державні облігації. Це, своєю чергою, тримало б ринкову ціну землі не нижчою за гарантований державою мінімум.

Щодо іншої болючої соціальної теми – медичної реформи, то, на нашу думку, найдоцільніше було б визначити фіксований відсоток у межах ПДФО (наприклад, 5% з 18% існуючого ПДФО), який конкретно йтиме на медичне страхування фізичної особи. При такому підході кожна особа, із заробітної плати чи з інших доходів якої сплачується ПДФО, була б автоматично вже застрахована державною чи приватною страховою компанією (на власний вибір фізичної особи). Потрапивши в поліклініку чи лікарню, такій особі необхідно було б зробити лише одну річ – повідомити номер свого страхового свідоцтва. Після цього всі питання оплати медичних послуг – це вже відносини між медичним закладом і страховою компанією, а не головний біль пацієнта.

Паралельно з цим необхідно зробити «податкові канікули» на 3 роки для бізнесу у сфері медичних послуг, що неодмінно стимулюватиме відкриття нових приватних медичних закладів та розширення мережі вже існуючих. Існування великої кількості гравців на цьому ринку забезпечить здорову конкуренцію за пацієнта (а точніше, за можливість отримати страховку за надані йому послуги від страхової компанії, що і буде тепер основним джерелом доходів медичного закладу). У такій ситуації державні та приватні медичні заклади дбали б про свою репутацію та намагалися б здобути прихильність клієнта, надаючи послуги дійсно професійно та

якісно. У протилежному випадку вони вимушені будуть піти з цього ринку.

Наразі ж після впровадження медичної реформи в її теперішньому вигляді ми отримали дивний гібрид – це ще не страхова медицина в її чистому вигляді, і вже не безкоштовна, яка була передбачена Конституцією України. Великий перелік послуг стають платними, проте, водночас, розмір ПДФО чи іншого податку, який платить фізична особа, не зменшується. У кінцевому підсумку виходить таке: ми не залишаємо більше коштів на руках у населення, проте вимагаємо платити за медичні послуги, просто тепер вже за офіційним прейскурантом.

Вкрай важливо також ліквідувати дихотомію національної системи бухгалтерського обліку: усунути окремі нормативні обмеження, окремі первинні документи та окрему звітність для цілей сплати податків, що штучно виокремлюють податковий облік у ще один підвид бухгалтерського обліку. Насамперед, необхідно скасувати такі податкові звіти, як «Податкова декларація з податку на прибуток підприємства», «Податкова декларація з ПДВ» та «Декларація акцизного податку». На нашу думку, податок на прибуток, ПДВ та акцизний збір мають сплачуватися на основі фінансового звіту форми № 2 «Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)», необхідно лише долучити туди рядок «Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)», рядок «Податок на додану вартість» та рядок «Акцизний збір».

Щодо адміністрування ПДВ, то тут взагалі доцільно нормативно встановити, що транзакції між платниками ПДВ відбуваються за ціною без ПДВ. За таких умов податковий кредит ніколи не виникатиме, а отже, і зникне сама собою проблема по відшкодуванню ПДВ з бюджету. Внаслідок цього десятки мільярдів гривень залишатимуться на рахунках бізнесу, а не будуть перетікати через Державний бюджет України, де надалі існує висока імовірність їх невчасного повернення та нецільового використання.

Щонайменше на 3 роки необхідно запровадити експериментальну практику по використанню такого інструменту, як «зелена картка для ведення бізнесу». Принцип його дії полягає в такому: для тих підприємств, що зарекомендували себе як сумлінні платники податків, надається можливість, за бажанням, придбати так звану «зелену картку», яка звільняє їх від перевірок Державної фіскальної служби та необхідності подання податкової звітності. Вартість такої картки дорівнюватиме сумі сплачених податків платником за попередній рік, проіндексованій на показник інфляції. Таким чином, надходження до бюджету від такого нововведення не зменшаться, а бізнес отримає сприятливе середовище для розвитку.

Щодо іншого соціально резонансного питання – податку на нерухомість, то, на нашу думку, він має стосуватися виключно елітної житлової нерухомості (квартир площею від 300 квадратних метрів та будинків площею від 500 квадратних метрів). Уся інша нерухомість, у тому числі комерційна, за нашою концепцією, звільняється від оподаткування. Це пов'язано з тим, що витрати по

сплаті податку на комерційну нерухомість в кінцевому підсумку бізнесом будуть включені в ціну продукції, товарів та послуг, що призведе лише до підвищення загального рівня цін та не забезпечить очікуваного ефекту для наповнення казни. Платником цього податку фактично стане кінцевий споживач, а не оподатковуваний бізнес.

Також вважаємо, що оподаткування звичайної житлової нерухомості не відповідає принципу справедливості, адже більшість такої неелітної нерухомості була придбана населенням за доходи, з яких вже були утримані податки. Тоді як значна частка елітної нерухомості була придбана за доходи, факт сплати податків з яких часто викликає певні сумніви.

Найкращим способом боротьби з корупцією є мінімізація виникнення ситуацій в усіх сферах життя країни, в яких імовірний хабарник зустрічається напряму з потенційним хабародавцем. Особливо це стосується дозвільної системи, яка, на нашу думку, має базуватися на декларативному принципі. Кожен, хто хоче створити бізнес, має просто задекларувати ці наміри на спеціальному державному сайті, таким чином автоматично зареєструвавши себе як суб'єкта ведення господарської діяльності. Документи про реєстрацію та інші дозвільні документи мають приходити суб'єктам ведення бізнесу на пошту після запиту на спеціальному державному сайті (без потреби очікувати в чергах в державних установах). До речі, платформа для реалізації цієї ідеї в Україні вже є – це Портал державних послуг iGov.

Інша важлива складова в боротьбі з корупцією – це підвищення заробітної плати державним службовцям. Хоча усвідомлюємо, що цей інструмент не завжди ефективний, адже чесність неможливо купити. Якщо чиновник нечесний, то яку б високу заробітну плату йому б не платили, як би не підвищували міру покарання за корупційні злочини чи як би не вдосконалювали порядок державних закупівель в ProZorro, він все одно буде продовжувати шукати способи обходу системи. Істинна боротьба з корупцією – це не так питання хороших законів у країні, як питання моральності її громадян.

На жаль, сьогодні роль моралі в економіці часто недооцінюється та не сприймається за вагомих фактор впливу, що, вважаємо, є помилковим підходом, який не дозволяє побороти корінні першопричини корупції.

Не менш важливим засобом у боротьбі з корупцією є створення сприятливих умов для існування незалежних від держави та від олігархічних груп засобів масової інформації. Лише такі засоби масової інформації, будучи істинно четвертою владою, здатні на дійсно незаангажовані розслідування та вияв реальних корупційних схем з подальшим їх оприлюдненням і набуттям суспільного розголосу.

З першого погляду може здатися, що в наведених ідеях забагато популізму, але, вважаємо, що це не популізм, а об'єктивна потреба сьогодення. Якщо в Україні є проблема з чесним розподілом та ефективним витрачанням бюджетних коштів, значить, доцільніше менше коштів перерозподіляти через бюджети різних рівнів (де є ризик, що вони будуть розкрадені через багатоманітні схеми з державними закупівлями, незважаючи на

існування системи ProZorro), а більше коштів залишати в кишенях населення, підвищуючи їх платоспроможний попит та економічну незалежність.

ВИСНОВКИ

Зміни, що відбуваються сьогодні в країні, попри деякі справді слушні заходи, на нашу суб'єктивну думку, нездатні стати проривом для української економіки, оскільки в них бракує базових потужних стимулюючих драйверів виходу з кризи.

Без кардинально іншого підходу до управління національною економікою країна приречена на подальшу деградацію та програш у гібридній війні. Цим принципово новим підходом має стати реформування економіки з акцентом на максимальну симпліфікацію умов для ведення бізнесу та підвищення індексу економічної свободи.

Від того, наскільки сьогодні будуть продуманими кроки по реформуванню економіки та вдосконаленню соціальної політики, залежить, чи вдасться отримати остаточну перемогу над гібридними політтехнологіями нападника. Лише оздоровлення інвестиційного клімату та реальне зростання добробуту населення в Україні зможуть стати дієвою відповіддю на пропаганду агресора.

Таким чином, вважаємо, що імплементація запропонованих нами заходів стане суттєвим внеском у протидію гібридній війні та відчутно прискорить її завершення. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Артюх В.** Туман «гібридної війни»: чому шкідливо мислити гібридно. URL: <http://commons.com.ua/ru/tuman-gibridnoyi-vijni-chomu-shkidlivo-misliti-gibridno/>
- 2. Новак А.** Як підняти українську економіку: монографія. Вид. 3-тє, доп. Київ: Гнозис, 2011. 368 с.
- 3. Пинзенник В.** Коні не винні, або Реформи чи їх імітація. URL: http://pynzenyk.com.ua/Achievements/list.php?SECTION_ID=83
- 4. Радковець Ю.** Гібридна війна Росії проти України: уроки та висновки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-ta-visnovki.html>
- 5.** Сучасна гібридна війна: нові форми гібридної агресії (З дослідження О. Курбана «Інформаційні війни у соціальних онлайн-мережах»). URL: <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viyna-ta-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyna-2>
- 6. Табахарнюк М.** Окремі реформи результату не приносять. Що треба міняти. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/11/9/630991/>
- 7. Чекаленко Л.** Про поняття «гібридна війна». URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4615/>
- 8. Bond, M. S.** Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States. URL: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA468398&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>
- 9. Glenn, R. W.** Thoughts on "Hybrid" Conflict. URL: <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/188-glenn.pdf>
- 10. Hoffman, F. G.** Further Thoughts on Hybrid Threats. URL: <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/189-hoffman.pdf>
- 11. Horbulin, V.** The World Hybrid War: Ukrainian Forefront: Monograph abridged and translated from Ukrainian. Kharkiv: Folio, 2017. 158 p.
- 12. Kilcullen, D.** The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One. URL: <https://www.cia.gov/library/>

center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol53no4/intelligence-in-public-literature.html

REFERENCES

Artiukh, V. "Tuman «hibrydnoi viiny»: chomu shkidlyvo myslyty hibrydno" [Fog of "hybrid war": why it's harmful to think hybridly]. <http://commons.com.ua/ru/tuman-gibridnoyi-vijni-chomu-shkidlyvo-misliti-gibridno/>

Bond, M. S. "Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States". <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA468398&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>

Chekalenko, L. "Pro poniattia «hibrydna viina»" [On the concept of "hybrid war"]. <http://veche.kiev.ua/journal/4615/>

Glenn, R. W. "Thoughts on "Hybrid" Conflict". <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/188-glenn.pdf>

Hoffman, F. G. "Further Thoughts on Hybrid Threats". <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/189-hoffman.pdf>

Horbulin, V. *The World Hybrid War: Ukrainian Forefront*. Monograph abridged and translated from Ukrainian. Kharkiv: Folio, 2017.

Kilcullen, D. "The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One". [https://www.cia.gov/library/center-](https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol53no4/intelligence-in-public-literature.html)

for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol53no4/intelligence-in-public-literature.html

Novak, A. *Yak pidniaty ukrainsku ekonomiku* [How to raise the Ukrainian economy]. Kyiv: Hnozis, 2011.

Pynzenyk, V. "Koni ne vynni, abo Reformy chy yikh imitatsiia" [Horses are not to blame, either Reforms or their imitation]. http://pynzenyk.com.ua/Achievements/list.php?SECTION_ID=83

Radkovets, Yu. "Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: uroky ta vysnovky" [Russia's hybrid war against Ukraine: lessons and conclusions]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-ta-visnovki.html>

"Suchasna hibrydna viina: novi formy hibrydnoi ahresii (Z doslidzhennia O. Kurbanda «Informatsiini viiny u sotsialnykh onlain-merezhakh»)" [Modern hybrid war: new forms of hybrid aggression (From the study of O. Kurban "Information Wars in Social Online Networks")]. <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viyna-ta-yiyi-vidobrajennya-u-virtualny-realnosti-chastyna-2>

Tabakharniuk, M. "Okremi reformy rezultatu ne prynosiati. Shcho treba miniaty" [Separate reforms do not bring the result. What needs to be changed]. <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/11/9/630991/>